

PETRA KELEMEN IN NEVENA ŠKRBIČ ALEMPIJEVIĆ: Grad kakav bi trebao biti: Etnološki i kulturnoantropološki osvrti na festivale; Naklada Jesenski i Turk, Zagreb 2012, 456 str.



Monografija hrvaških avtoric obravnava aktualen pojav našega prostora in časa: festivale in procese festivalizacije. Avtorici ugotavljata, da so z visoko številčnostjo festivali postali vroča tema znotraj različnih ved, omenjata pa tudi »razširjeno in zelo živahno področje antropologije festivalov« (str. 20). Knjiga, ki po raziskovalnem pristopu in vsebini sodi v okvir te (porajajoče?) antropološke specializacije, prinaša izčrpen pregled antropološke, etnološke, folkloristične in druge družboslovne oziroma humanistične literature o festivalih, prireditvah in izjemnih javnih dogodkih ter pokaže na nekaj močno relevantnih relacij med festivali, turizmom, identitetami in kraji. Delo odlikuje detajlna etnografija treh festivalov na Hrvaškem.

Monografijo odpre citat Johannesa Fabiana o izvedbi kot delovanju, torej ne zgolj predstavljanju predhodno obstoječih scenarijev, ampak kot učinkovanju, oblikovanju in ustvarjanju, kar je za avtorici osnovna usmeritev razumevanja in predstavljanja festivalov. Ta ni samoumevna, saj so se nekateri avtorji osredinili na festival kot prostorsko in časovno zaključen dogodek s predpostavljenim potekom, ne pa tudi na delovanje festivalov onkraj okvirjev

izvedbe. Slednje pa avtoricama pomeni posebej pomemben raziskovalni problem, zato festivale obravnava »kot kraje tvorjenja kulture, kot kraje izvajanja, kot kraje ustvarjanja in pogajanja pomenov« (str. 11), ki nimajo zgolj hipnega učinka.

Obsežna monografija sestoji iz šestih poglavij, od katerih sta avtorici uvodni poglavji in zaključek napisali skupaj, študije primerov pa so delo vsake posebej, in sicer je Nevena Škrbić Alempijević analizirala festival dalmatinskih klap v Omišu in festival pravljic v Ogulinu, Petra Kelemen pa mestni festival v Varaždinu (zadnja analiza temelji na avtoričini doktorski disertaciji). V uvodu predstavita nekaj osnovnih podmen raziskave. Tako omenita potencial festivala za ustvarjanje razlike v kraju, kjer poteka, kar tvori osrednjo rdečo nit celotne knjige. Ta razlika se po eni strani kaže glede na krajevni vsakdanjik, saj med festivalom postane kraj bolj živahen, po drugi pa festival ustvarja simbolno razliko, ki je zanimiva z vidikov identitet, turizma, oglaševanja krajev in njihove produkcije. Avtorici nadalje poudarita, da so v festivale vključeni zelo raznoliki akterji, zato mora etnografija vselej namenjati pozornost njihovemu različnemu odnosu do festivala in tudi različnim pozicijam moči. To načelo sta v svojih etnografijah dosledno upoštevali in izbrane festivale predstavili skozi izrazito večglasje. Toda iz večglasja sta razbrali nekaj, kar bolj ali manj vse glasove, predvsem pa vse obravnavane festivale, povezuje, to je festivalsko ustvarjanje »drugačnega kraja«, »prebujenega kraja«, takšnega, »ki res oživi« (str. 17), ali, kot pravita v naslovu knjige, »kakrašen bi moral biti«.

Za raziskovalce festivalov in turizma ter študente je posebej informativno drugo poglavje, v katerem predstavita številne pristope k proučevanju festivalov in pojme, ki so s tem pojavom povezani. S terminološkega vidika je raziskovalec festivalov soočen z nizom pojmov, ki imajo različne pomenske odenke v različnih jezikih in so nastajali oziroma imeli različne vrednosti v različnih zgodovinskih obdobjih. Avtorici tako pokažeta na razhajanja med

pomeni besede »festival« v angleškem jeziku, kjer jo v povezavi z zelo različnimi oblikami slavlja rabijo ohlapno, in tistimi v hrvaščini, kjer je beseda rezervirana za prireditve revijalnega značaja (in na tem mestu dodajmo, da je s slovenščino zadeva identična). Menita, da je treba festivale razumeti v širšem pomenu od tega, ki ga predvidevajo hrvaški slovarji, saj je danes vse več festivalov lokalnega značaja, ki se ne vklaplajo v fokus umetniške produkcije, za opisovanje katere je bila v hrvaščini beseda običajno rezervirana. Namen avtoric je seveda »izčistiti« analitični koncept, zato skozi analizo številnih definicij predlagata lastno, v kateri izpostavita, da s festivali mislita javne dogodke, ki imajo časovni, prostorski in programski okvir, prinašajo določeno sporočilo, so praznične narave in vključujejo tri vrste akterjev, in sicer organizatorje, izvajalce in občinstvo, ki dogodek izvedejo skupaj, pri čemer pa lahko večplastne festivalske izvedbe prestopajo okvire festivala in delujejo onkraj izvedbe, zato torej festival izvira iz in deluje na družbene kontekste (str. 47–48). Pojasnita tudi koncept »festivalizacije«, za katerega pravita, da je danes v splošni rabi, čeprav ga le malokdo poskuša definirati. Festivalizacijo obravnava v dvojnem pomenu, in sicer kot vidno povečanje števila festivalov, ki naj bi nastopilo od sedemdesetih let dvajsetega stoletja, ter kot proces nastajanja posamičnega festivala, ko se dodaja ali izpostavlja posamezne kulturne elemente.

Pri obravnavi raziskovalnih pristopov posebno podpoglavje posvetita avtentičnosti, kateremu sledi podpoglavje o drugih vidikih sociokulturne analize, skupaj s prizmani turizma, ekonomije, marketinga in blagovnih znamk krajev. Skladno z izhodiščnim fokusom je njun pogled na avtentičnost konstruktivističen, zato zavrneta znameniti pogled Davydda J. Greenwooda na turistično poblagovljenje »avtentičnih festivalov«, namesto tega pa sprejmeta poglede Edwarda M. Brunerja, Regine Bendix, Barbare Kirshenblatt-Gimblett in drugih na produkcijo avtentičnosti zaradi odgovarjanja določenim sodobnim potre-

* Dr. Miha Kozorog, raziskovalec na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. 1000 Ljubljana, Zavežiška 5, E-naslov: miha.kozorog@ff.uni-lj.si

bam. Posebna obravnava avtentičnosti v kontekstu knjige sicer nekoliko izstopa, saj vprašanje do neke mere zadeva le enega od treh obravnavanih primerov, to je festival dalmatinskih klap, zato bi lahko to podpoglavje razumeli tudi kot ekskluzivno posvetilo nekemu aktualnemu problemu znotraj matične vede avtoric. Veliko bolj pa so za njune nadaljnje analize relevantne raziskave relacij med festivali in identitetami, kraji in prostori, označevanjem in družbenim delovanjem, ki jih avtorici z nekaj primeri sicer predstavita, vendar pa sta pri tem mestoma manj koncizni kot v primeru avtentičnosti, prav tako pa ne razkrijeta, katerega od predstavljenih modelov vidita kot posebej relevantnega v povezavi z lastnim raziskovalnim pristopom. Namesto tega zapišeta, da je bolj kot kateri od teoretskih modelov njune poglede oblikovalo terensko delo (str. 91).

Slednjega sta na treh lokacijah izvajali vsaka zase, pri čemer je bilo terensko raziskovanje Petre Kelemen specifično, saj je raziskovala v domačem kraju. Nevena Škrbić Alempijević se v svojih študijah ukvarja z identitetami, ki jih festivali proizvajajo. Na primeru festivala dalmatinskih klap se najprej posveti sredozemski identiteti, ki jo predstavi ne le v festivalskem, temveč tudi v drugih relevantnih kontekstih, kot so nacionalni, regionalni in nadnacionalni ter v kontekstu akademskega proučevanja Sredozemlja. Avtorica ugotavlja, da se razmišljanja organizatorjev festivala močno navezujejo na nekatere akademske diskurze o multikulturalnosti Sredozemlja in petju v klapah kot regionalnem (dalmatinskem) izrazu »sredozemskosti«, pa tudi na ideologijo tega petja kot odraza spontanega načina življenja in temperamentnega dogajanja v sredozemskih mestih. Obenem se spontanost v javni prostor Omiša preliva le na določenih krajih in trenutkih, medtem ko je osrednje festivalsko dogajanje podrejeno

pravilom. Avtorica s primerom pokaže, da je izrazitejšo uprizoritev »sredozemskosti« ta festival z več kot štiridesetletno tradicijo doživel šele sredi devetdesetih let 20. stoletja, ko je Sredozemlje dobilo pomembno vlogo v konstrukciji hrvaške nacionalne identitete.

Tudi druga študija Nevene Škrbić Alempijević se ukvarja s konstrukcijami identitet in identitetnimi strategijami, čeprav je vsebinsko bolj povezana s prispevkom Petre Kelemen, saj je v središču analize nastajanje kraja in lokalne (in ne regionalne ali nacionalne) identitete. S primerom festivala pravljic v Ogulinu avtorica razkriva, kako akterji prek festivala aktualizirajo krajevno preteklost in spodbujajo spominjanje. Avtorica pokaže, kako je skupina domačinov s festivalom začela gojiti spomin na pisateljico Ivano Brlić-Mažuranić, ki je bila rojena v Ogulinu, pri čemer pa njihova prizadevanja ne zadevajo toliko krajevne zgodovine, kakor tvorjenje »bolj prepoznavne podobe [Ogulina] na globalnem kulturnoturističnem tržišču« (str. 210). Slednje seveda nima le ekonomskega, temveč tudi lokalnoidentifikacijski pomen. Festival v Ogulinu je torej na novo ustvarjal podobo hrvaške pisateljice, jo povezal s krajem in z lokalnimi prostori prepletel tudi njeno literarno fikcijo, s čimer je začela slednja delovati kot vpisana v kraj. Avtorica tako odkriva zanimivo »odslikavanje« in »odmevanje« literature in kraja, čeprav je osrednji namen festivala pravljic marketing kraja, kar je sicer značilnost zelo številnih sodobnih festivalov.

To velja tudi za zadnjega med analiziranimi, Špandirfest v Varaždinu. Petra Kelemen ta vidik festivalske produkcije tudi najbolj eksplicitno izpostavi. Za festival pravi, da je eden tistih, ki želijo na krajevno realnost vtisniti določen nov pečat, v kraj vpisati nove pomene in vanj vnesti novo dinamiko. Avtorico tako zanima delovanje festi-

vala na dveh ravneh, najprej na nadlokalni, kjer festival ustvarja široko odmevnost kraja, nato pa na lokalni, kjer festivalski vrvež in nadlokalna odmevnost dogodka prispevata k novemu razumevanju kraja in novi obliki lokalne pripadnosti. Vprašanja odmevnosti in obiskovanja festivala analizo postavljajo tudi na področje antropologije turizma, konkretno v okvir paradigme gostov in gostiteljev. Avtorica relativizira omenjeno opozicijo, saj ugotavlja, da tudi številni Varaždinci v času festivala zaradi spremenjenih okoliščin v domačem okolju postanejo »turisti«. Klub temu je omenjena opozicija relevantna, saj »pravi turisti« v nasprotju z Varaždinci »običajnega Varaždina« ne poznajo, torej tudi razliko, ki v kraju nastopi s festivalom, doživljajo eni in drugi različno. Prav domačinsko opazovanje razlike v lastnem kraju je namreč tisto bistvo, do katerega študija Petre Kelemen pripelje in kar je dejansko rdeča nit celotne knjige. To je razmišljanje domačinov o tem, kakšen bi kraj moral biti, torej kakšen v resnici ni in kakšen postane šele s festivalom. Kot zapiše avtorica, je različna razmišljanja sogovornikov povezovalo to, da so o festivalu govorili v čvrsti povezavi s krajem ter razmišljali o tem »kako je tekom Špandirfesta mogoče videti Varaždin tak, kot bi moral biti« (str. 353). Slednje je nedvomno zelo pomembno odkritje, ki pa ga avtorici žal ne analizirata podrobneje. Zato moram recenzijo te nadvse aktualne in izjemno informativne knjige zaključiti z vprašanjem: zakaj ljudje v naracijo o festivalu vključujejo *prav* kraj in zakaj si želijo bolj »festivalski kraj«? Iz knjige bi lahko navedli vrsto odgovorov informatorjev obeh avtoric, a morda bi boljši odgovor lahko ponudil kateri od (izpuščenih) teoretskih modelov, na primer kritika neoliberalne paradigme, katere zapoved kreativnosti, igrivosti in ustvarjanja (krajevne) razlike je postala tako rekoč vseprisotna.